

S Z Í N H Á Z

SZÍNHÁZI NAPLÓ

Jut eszembe – Ismerik a nagy Brusconot? Neeem? Biztos? Kérem, gondolkozzanak csak egy kicsit. Jusson eszükbe, ki mindenki csinál itt színházat. Nos, az egyik (csak az egyik?) a nagy Bruscon, illetve pontosan olyan, mint a nagy Bruscon. Szakasztott olyan. Erre én is csak akkor jöttem rá, amikor már vagy húsz perce néztem a Budapesti Kamaraszínházban Thomas Bernhard zseniális darabját, a *Színházcsinálót*, a főszerepben a remek Sinkó Lászlóval. Nos, ez a színházcsináló a nagy Bruscon. Egyszemélyes intézmény. Író, rendező, főszereplő, szervező, tervező. Ő a színház. Mert a társulat többi tagja, a feleség, aki „nem bírja észben tartani a szöveget, percről percre kiesik a fejéből. . . és mindig a döntő helyeken”, noha évek óta ugyanazt és csak ugyanazt játsszák, a fia, aki végtelesenül szolgálatkész, de legalább annyira ostoba is, és a lánya a mesternek, aki ugyancsak nem nagy kaliber, s emellett alattomosan élvez abban, ha az apja bosszankodik, s ha a testvérét szidják. Hát ennyi a nagy Bruscon társulata. Nem több, de elég, hogy a magát fenomenálisnak vélő Bruscon hiszi, Shakespeare és Voltaire mellett a helye, világdramáját – világszínház, világdráma, jaj, de ismerős! –, *A Történelem Kerekét* előadják. Igen, a cím, minden szava nagybetűvel kezdődik. Így parancsolja a színházcsináló, kiben lobog „a zsenialitás lángja”, s aki azt követeli, hogy az előadás utolsó öt percében teljes legyen a sötétség, még a vészfényt is el kell oltani, különben „tönkre van téve”. Az nem számít, ha egész jeleneteket törölnek, igaz, hogy „alapjában véve minden egyformán fontos *A Történelem Kerekében* minden egyformán fontos”, de a húzások sem árthatnak neki, olyan zseniális a dráma, s különben is ennek a vidéki közönségnek minden jó, sőt, sok is, amit kap, úgysem érti meg – de azért a siker sohasem marad el –, örüljön, hogy ennyit is kap, legyen boldog, mert „előadni *A Történelem Kerekét* az többé-kevésbé annyi mint disznók elé gyöngyöt szórni”. Húzni, kihagyni lehet, de míg Caesar bárhonnan, „Napóleon elől balról” sohasem léphet be. A mester valóban nem ismer pardont, az ő komédiájában Lady Churchill „piros cipőt hord nem feketét”, ez ropant fontos, a „piros cipőt Lady Churchill viseli Metternich kedvese a feketét”. Ez másként nem lehet. Ha a lánya nem érti, miért, nem lényeges, ő tudja, s ez elég. A művészetet úgysem értheti meg mindenki, csak az ilyen kiválasztottak, mint a nagy Bruscon, akit a sors és a zsenialitása „életfogytiglan színházfogság”-ra ítélte, „a kegyelem legcsekélyebb esélye nélkül”. Természetes tehát, hogy a hozzá hasonló nagy szellem rendezi meg a nagyok találkozását. *A Történelem Kerekében* Caesar, Napóleon, Churchill, Metternich, Hitler tűnik fel többek között. És Madame Curie is, akinek az atomkorszakot kell érzékeltetnie, úgy, hogy „az egész atomkorszaknak látszania kell” az arcán. Ez benne van a drámában, meg sok minden más. Például az említett nagyságok találkozásai, mint ahogy más nagyságokkal történt néhány éve a szabadkai zsinagógában. Ami ugyancsak megrázó volt és felemelő. Kivált mikor két lelátó között a rendező betuszkolta egyik színészét a világot jelentő deszkára, szemünk láttára felütve a zsetetet, s utasítva a művészt, ezt olvassad.

Én a hét évvel ezelőtti világszínház világdramáját láttam viszont a Budapesti Kamaraszínház nagyszerű előadásán (rendező: Tolmár Tamás), amely más tanulságokkal is szolgálhatna hazámfia színházcsinálóinak. Nevezetesen azzal, hogy a jó színházhoz nem drága díszlet, pazar ruhák, eredeti zene, sok színész kell, hanem csak szellem. Nem erőlte-

tett szellemesség. Szellem! Nálunk, emlékszem, bárki rendezni akar, azonnal úgy viselkedett, mintha a Burgtheaterben kapott volna feladatot. . .

Áldás lenne elhozni Thomas Bernhard *Színházcsinálóját*, ha már itt senkinek sem jutott eszébe, aki színházat csinál, hogy megcsinálja.

Arról a bizonyos tükörről, ami a színpad – Hamlet utasítja-oktatja így a színészt: „főadatok – a színjátszásnak – most és eleitől fogva az volt és az marad, hogy tükört tartson mintegy a természetnek; hogy felmutassa az erénynek önábrázatát, a gúnynak önnön képét, és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát”. Ebben van a színház titka és ereje. Tükört tart állandóan élénk, s mi a tükörben látjuk magunkat, magunkra ismerünk benne. Közben az is megtörténik, hogy amíg mi a tükörben megmutatózó képet nézzük, nemcsak önmagunkra ismerünk, hanem – észre sem vesszük rá sem gondolunk – egyszerűen mi is belépünk a képbe. Hogy? Azzal, ahogy fogadjuk az előadást egy-egy jelenetét, ahogy reagálunk. Magyarozatként ímé egy friss példa. A *Kir Janját* – Jovan Popović Sterija fősvényváltozatát – játsszák az újvidéki Szerb Nemzeti Színházban. Az előadás nem éppen izgalmas, részleteiben, elsősorban a címszerepet alakító Vladimir Kačanski jóvoltából mégsem maradunk közömbösek. A bemutató közönsége enyhén langyos hangulatban figyeli a színpadon történeteket, nincs beletapsolás, nincs hangos véleménynyilvánítás. Akkor azonban felcsattan a taps, amikor a fondorkodó zsugori kereskedő bevallja, nem hitte volna, hogy egy szerb túljárhat egy örmény eszén. Ebben a pillanatban a nézőtér önelégülten tapsol. Mit mutat az a bizonyos színpadi tükör ebben a pillanatban? Melyik arca látható a tükörben a közönségnek? Azt hiszem, nem nehéz kitalálni. Hogy is mondja Hamlet? a színház „maga az idő”. És sajnos, igaza van.

A drámák életkoráról – Meddig él egy-egy színpadi mű? Melyik meddig. Nincs rá szabály. Az azonban igen gyakori, hogy a látványosan feltűnt mű gyorsan eltűnik a sültész-tőben, megfeledkezünk róla már néhány év után, de ha valamirevaló műről van szó, akkor újra és újra feltámad, annyiszor, ahányszor a pillanat hatására felé fordul a színházi figyelem. Annak kapcsán jutott ez eszembe, hogy a Pesti Színházban Friedrich Dürrenmatt mintegy két évtizeddel ezelőtt annyira népszerű komédiáját, *A nagy Romulust* láttam. Ez a szerző által „történelmietlen”-nek mondott komédia most Közép-Kelet-Európában főlttöbb történelmi, mondhatjuk, aktuális lett. Egy birodalom végnapjairól szól a darab, de úgy, mintha nem Rómáról lenne szó, hanem egy mai, mostanáig létező birodalomról. A nézők jóleső érzéssel hallgatják a szellemes dürrenmatti mondatokat, megállapításokat, mert helyettük, helyettünk mondja ki az író, a színház.

Amikor lánya a „haza iránti határtalan” szeretetről áradozik, ami „naggyá tette Rómát”, apja, a császár, így hűti le: „Hazafias erényeinkkel fenevadat hizlaltunk. Megrészedtünk a haza nagyságától, akár a bortól. De az örömből üröm lett.” S ezt hallván, mindenki behelyettesítheti saját hazaváloztatát, saját hazájának erkölcsi lepusztulását.

Talán az egész komédia számunkra, Kis-Jugoszláviában levő kisebbségekre leginkább vonatkozó replikája: „Tanuld meg legyőzni a félelmet. Napjainkban ez az egyetlen művészet, amelyhez értenünk kell. Félelem nélkül szemlélni a dolgokat, félelem nélkül a helyes utat választani.”

Komédia? Kutyakomédia.

Jelmondatként kellene itt nálunk milliós példányban terjeszteni az alábbi romulusi felismerést, igazságot: „Róma önmagát árulta el. Ismerte az igazságot, és mégis az erőszakot választotta. Tudta, mi az emberség, s mégis a zsarnokságot választotta. Kétszeresen lealacsonyodott: önmaga előtt, és azoknak a népeknek a szemében, amelyek hatalmába kerültek.”

Minden Rómának illene önmagára ismernie. És – tudjuk, sajnos – mindegyik Róma képtelen volt erre a történelem folyamán, régen és most egyaránt. Pontosan: amikor felismerné a Dürrenmatt megfogalmazta igazságot, már késő.

Ezt fogalmazza meg mintegy búcsúzásul Romulus Augustus, az utolsó nyugatrómai császár:

„Vessetek utolsó pillantást a színes buboréokra: mert most foszlik szét egy nagy birodalom álma, már felszállt, és szabadon lebeg (. . .), nézzétek ezeket az országokat, amelyek elterülnek rajta, a kék tengereket a ficánkoló delfinekkal, a dús provinciákat, a sárga gabonaföldeket, a nyüzsgő városokat, ahol magasra veti habját az élet, ez volt Róma, a Nap, ő adta az élet hevét, ám delelőjére hágva, lángba borította a világot, s most – buborékká válva a császár kezében – szelíd párává foszlik szét.”

Jó író Dürrenmatt, mert fontos, örök igazságokat mond ki, s ezek hitelesek, mert valós élethelyzetben hangzanak el, az adott helyzetben élők szájából.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

ARCLEKÉPZÉSEK

Branka Janković Knežević kiállítása – Modern Művészetek Galériája

Elnézem, mi mindent művel Branka Janković Knežević az általa kiszemelt emberek arcával. Megkapó szépségű, finom, áttetsző reneszánsz portrékat fest róluk, hogy azután a továbbiakban (portréi általában ugyanannak az arcnak legalább két, de olykor hatféle variációjából tevődnek össze) már fokozatosan „leéptse” az arcot, élesedő vonalakkal, sáfrózsáffoltokkal rejti el, örvénylő színcsíkokkal szabdalja fel azt, mintegy megfosztva az „áldozat” arcát minden lényegtelenről, hogy a portrészorozat utolsó darabján már csak a legjellegzetesebb, egy átható tekintetű, ferde metszésű szempár, egy hosszú, hajlott orr, egy kemény vagy éppen lágyan lebiggyedő száj maradjon. De ezekben az „arctöredékekben” olyan erő van, hogy a rész képes újból maga köré felépíteni az egészet. Ez a néhány vonásra leredukált portré a nyolcvanas évek végének és a kilencvenes évek elejének dominánsa. Rajzok és festmények egész sorát alkotja ugyanerre a témára. Egy leegyszerűsített stílust honosított meg, elemi formákkal, tiszta vonalakkal. Képei játékos festékrácsokkal, áttetsző lazúrjaival, harapós színharmóniáival egyszerre idézik a nagyvilági mondénséget, a mediterrán kalandot és az avantgárd bátorságot. Számára a formavilág, a reneszánsz festészettől Picassóig, a Van Eycktől Reuysig terjedő vizuális jóltájékozottság arra hivatott, hogy lehetőséget adjon parttalan manuális készségének megcsillantására.

Keves festő van mostanában errefelé, aki állandóan témájául akarja és meri vállalni minden formák legbeszédesebbikét: az emberi arcot. Kevesen vannak, akik jelentésre akarják-merik bírni az arcon azokat a formákat, amelyeket évmilliók alakítottak, s amelyeket évezredek óta alakítgat önmaga is az ember, az a „lelkes” lény, aki már nemcsak ösztönével, de tudatával is akarja az életet. Aki magát mindig nagynak, igaznak, olykor éppen szentnek képzei, aki az élet ura, de sokszor megvertje is, s ettől függően egyik vagy másik pozícióból küzd hatalomért, igazságért, szeretetért, szerelemért; aki durva,